PHASELIS

Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi
Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies

Volume III (2017)

Kappadokia Bölgesi Mezar Stelleri Üzerindeki Tanrı Atribüleri Hakkında Değerlendirme

The Estimation about Attributes of Gods on the Grave Steles of Cappadocia Region

Murat Ufuk KARA

The entire contents of this journal, *Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies*, is open to users and it is an 'open access' journal. Users are able to read the full texts, to download, to copy, print and distribute without obtaining the permission of the editor and author(s). However, all references to the articles published in the e-journal *Phaselis* are to indicate through reference the source of the citation from this journal.

Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies is an international peer-reviewed journal and the articles which have had their peer reviewing process completed will be published on the web-site (journal.phaselis.org) in the year of the journal's issue (e.g. Volume II: January-December 2016). At the end of December 2016 the year's issue is completed and Volume III: January-December 2017 will begin.

Responsibility for the articles published in this journal remains with the authors.

Citation M. U. Kara, "Kappadokia Bölgesi Mezar Stelleri Üzerindeki Tanrı Atribüleri Hakkında Değerlendirme". *Phaselis* III (2017) 249-257. <http://dx.doi.org/10.18367/Pha.17014>

Received Date: 20.07.2017 | Acceptance Date: 24.10.2017 | Online Publication Date: 30.11.2017

Editing Phaselis Research Project
www.phaselis.org

Kappadokia Bölgesi Mezar Stelleri Üzerindeki Tanrı Atribüleri Hakkında Değerlendirme

The Estimation about Attributes of Gods on the Grave Steles of Cappadocia Region

Murat Ufuk KARA*

Öz: Argaios (Erciyes Dağı), Kappadokia Bölgesi'ndeki en yüksek volkanik dağdır. Bu nedenle, antikçağda bölgede yaşayan insanlar Argaios'un kutsal olduğuna ve üzerinde tanrı-tanrıçaların yaşadığına inanmışlardır. Bu inanişaya paralel olarak bölgeye ait steller üzerinde tanrılara ait çeşitli atribüleri bulunmaktadır. Bu atribüleri; *lyra*, *phallus*, şimşek demeti, hilal motifleridir. Bu atribülerden yola çıkarak bölgede tapınım gören ana tanrıların Zeus, Apollon, Hermes ve Men olduğu anlaşılmaktadır. Bu atribüleri, bölgeye ait sikkeler üzerinde de betimlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Kappadokia Bölgesi, Stel, Argaios, Tanrı, Sembol, Atribü, Sikke, Lyra, Phallus, Şimşek Demeti

Abstract: Argaios (Erciyes Mountain) is the highest and the volcanic mountain in Cappadocia Region. Therefore, through the ancient ages, the people who lived in the Cappadocia Region, have believed in the sacredness of Argaios, and that the gods and goddesses lived on Argaios. Parallel to this belief, there are various attributes of the gods on the stellar belonging to the region. These attributes are *lyra*, *phallus*, thunderbolt and crescent. It is understood from these attributions that the main gods worshipped in the region are Zeus, Apollo, Hermes and Men. These attributes were also been described on the coins of the region.

Keywords: Cappadocia Region, Stele, Argaios, God, Symbol, Attribute, Coin, Lyra, Phallus, Thunderbolt

Bilindiği üzere, Kappadokia Bölgesi, jeomorfolojik açıdan İç Anadolu güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda, genç tersier-kuvarterner yaşlı volkanik faaliyet ürünlerinin oluşturduğu bir kuşak üzerinde yer alır¹. Bölgenin oluşmasına neden olan volkanlar; Hasan Dağı, Melendiz Dağı, Erciyes Dağı (Argaios Dağı) ve Nevşehir'in güneybatısında yer alan volkanlar topluluğudur². Bir iç bölge olan Kappadokia Bölgesi'ndeki en yüksek dağ Erciyes Dağı'dır ve söz konusu coğrafyada dikkati çeken bir yapıdadır. Bu nedenle bu dağ Kappadokia'da bölgesel bir öneme sahip olup, benzetme yerindeyse, antikçağda Kappadokia Bölgesi'nin bir *landmark*'ı haline gelmiştir. Daha önceden yapmış olduğumuz bir çalışmada Argaios kültü ve mezar stelleri üzerindeki ilişkiden bahsetmiş-tik³. Şimdi ise bu çalışmamızla mezar stelleri üzerinde betimlenmiş olan atribüleri ele almaktayız. Amacımız, Kappadokia mezar stelleri üzerindeki tanrı ve tanrıçalara ait atribülerden hareketle,

* Dr. Arkeolog, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Çanakkale İl Şube Müdürlüğü, Çanakkale.
muratufukkara@gmail.com

¹ Atalay – Mortan 1997, 352.

² Hild – Restle 1981, 154.

³ Kara 2016, 303-314.

Kappadokia Bölgesi'ndeki pagan inancını ele almaktır.

Üzerinde tanrısal atribüleri taşıdığı saptanan mezar stellerinin sayısı altıdır. Aşağıda da görüleceği üzere her bir stele bir numara verilmiş ve onlar hakkında tanımlayıcı bilgiler yazılmıştır.

Stel No. 1:

Stel, 8248 envanter numarası ile Malatya Müzesi'nde sergilenmektedir. 1988 yılında Kahramanmaraş'tan satın alma yolu ile elde edilmiştir. Yüksekliği 60 cm, genişliği 23 cm, kalınlığı 9 cm olup kireçtaşıdan yapılmıştır. Stel sağlam durumdadır. Stel, alt kısmından restore edilmiştir. Ayrıca kaide kısmı beton dökülerek sonradan yapılmıştır. Stelin tepe akroteri ovoid, köşe akroterleri yarım ovoid şeklindedir. Tepe akroterinde çizgisel olarak işlenmiş "lyra" motifi bulunmaktadır. Köşe akroterlerinde çizgisel olarak işlenmiş ters "S" şeklinde sarmal motifi bulunmaktadır. Alınlık, üçgen şeklindedir ve içerisinde kabartma şeklinde yapılmış bir kalkan motifi bulunmaktadır. Tepe akroteri ile üçgen alınlığın birleştiği yerde yukarı doğru kıvrımlı motif betimlenmiştir. Gövdede 5 satırdan oluşan Hellence yazıt bulunmaktadır.

Fig. 1. Stel no. 1 (Malatya Müzesi) (Kara 2015, 112).

Stel No. 2:

Stel, Hierapolis kentinde (Kappadokia Komanası) bulunmuştur⁴. Yüksekliği 141,2 cm, genişliği 41-48 cm arası, kalınlığı 16,4 cm'dir. Mermerden yapılmıştır. Stelin kaide kısmı kırık ve eksiktir. Üçgen alınlıklıdır. Stelin tepe akroteri ovoid, köşe akroterleri yarım ovoid şeklindedir. Tepe akroterinde çizgisel olarak işlenmiş "lyra" motifi bulunmaktadır. Köşe akroterlerinde çizgisel olarak işlenmiş ters "S" şeklinde sarmal motifler yer almaktadır. Tepe akroteri ile üçgen alınlığın birleştiği kısımda her iki tarafa doğru yapılmış sarmal motifi bulunmaktadır. Alınlık içerisinde dört yapraklı yonca ve yoncanın alt kısmından her iki tarafa ve aşağı doğru inen iki adet yaprak betimlenmiştir. Yoncada ve yapraklardaki ayrıntılar işlenmemiştir. Dört satırdan oluşan Hellence yazıt stelin gövdesinin üzerindedir.

Fig. 2. Stel no. 2 (Komanası) (Baz 2005, 260).

Stel No. 3:

Stel, Hierapolis kentinde (Kappadokia Komanası) bulunmuştur⁵. Yüksekliği 36 cm, genişliği 19,6 cm, kalınlığı 8 cm'dir. Kireçtaşıdan yapılmıştır. Stelin gövdesinin alt kısmı kırık ve eksiktir. Stelin tepe akroteri ovoid, köşe akroterleri yarım ovoid şeklindedir. Tepe akroterinde çizgisel olarak işlenmiş lyra motifi bulunmaktadır. Köşe akroterlerinde yine çizgisel işlenmiş ters "S" şeklinde sarmal motifler mevcuttur. Üçgen alınlıklıdır. Alınlık içerisinde kabartma şeklinde yapılmış yuvarlak bir motif ve bu motiftten üç bir tarafa doğru

Fig. 3. Stel no. 3 (Komanası) (Baz 2005, 246).

⁴ Baz 2007, no 260.

⁵ Baz 2007, no 246.

çıkmakta olan yaprak motifi işlenmiştir. Yapraklarda herhangi bir detay işlenmemiştir. Gövdenin alt kısmı kırık ve eksik olduğundan mevcutta gövdede 4 satırdan oluşan Hellence yazıt bulunmaktadır.

Stel No. 4:

Stel, 2006/188 envanter numaralı olarak Kayseri Müzesi'nde sergilenmektedir. 2006 yılında Kayseri ili, Yahyalı ilçesi, Taşhan köyünde ele geçirilmiştir⁶. Mermerden yapılmıştır. Yüksekliği 240 cm, genişliği 56 cm, kalınlığı 30 cm'dir. Stel çift alınlıklı olup alınlıklar üçgendir. Tepe akroterleri yuvarlak, köşe akroterleri yarım ovoid şeklindedir. Tepe akroterlerinde birbirine birleşmiş iki adet su damlası motifi ve bu motifin her iki yanında da "S" şeklinde motif bulunmaktadır. Köşe akroterlerinde ters "S" şeklinde motif betimlenmiştir. Akroterlerdeki bu motifler çizgisel olarak işlenmiştir. Üçgen alınlıkların iç kısımlarında yuvarlak kabartma şekilden üç bir tarafa doğru çıkmakta olan yaprak motifi bulunmaktadır. Yapraklardaki detaylar çizgisel olarak işlenmiştir. Her iki alınlığın arasında kabartma olarak yapılmış ve yukarı doğru bakmakta olan bir hilal ve hilalin iç kısmında da çizgisel olarak yapılmış "lyra" motifi bulunmaktadır. Stelin gövde kısmında 6 satırdan oluşan Hellence yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtın alt kısmında bir ödül çelengi işlenmiştir. Ödül çelengi üst kısmından düğümle bağlanmıştır. Düğümdeki detaylar belirgin olarak betimlenmiştir.

Fig. 4. Stel no. 4
(Kayseri Müzesi)
(Kara 2015, 251).

Stel No. 5:

Stel, 74/353 envanter numaralı olarak Kayseri Müzesi'nde sergilenmektedir. 1974 yılında Kayseri ilinde ele geçirilmiştir⁷. Yüksekliği 98 cm, genişliği 42 cm, kalınlığı 13 cm'dir. Mermerden yapılmıştır. Stelin kaide kısmı eksiktir. Tepe akroterleri kırılmış olup sonradan restore edilmiştir. Stel, üçgen ve çift alınlıklıdır. Stelin tepe akroterleri ovoid şeklindedir. Tepe akroterlerinde kabartma şeklinde yapılmış palmet motifleri bulunmaktadır. Köşe akroterlerinde kabartma olarak yapılmış "S" şeklinde sarmal motifler yer almaktadır. Üçgen alınlıklar içerisinde kabartma şeklinde yapılmış, merkezde bulunan çiçek rozet motifinden üç bir tarafa doğru çıkmakta olan yaprak motifi işlenmiştir. Yapraklardaki detaylar belirgin bir şekildedir. Her iki alınlığın arasında ters bir şekilde ve kabartma olarak yapılmış bir lyra ve lyranın ortasında bir phallus motifi bulunmaktadır. Lyra motifinin etrafında kabartma şeklinde yapılmış bir çelenk işlenmiştir. Gövdede 6 satırdan oluşan Hellence yazıt mevcuttur.

Fig. 5. Stel no. 5
(Kayseri Müzesi)
(Kara 2015, 253).

Stel No. 6:

Stel, envanter numarası bilinmemekle birlikte Kayseri Müzesi'nde sergilenmektedir. Kayseri ilinde bulunmuştur⁸. Yüksekliği 73 cm, genişliği 28 cm, kalınlığı 12 cm'dir. Pişmiş topraktan yapılmış olması dikkat çekicidir. Stel tamdır. Stel çift alınlıklıdır. Stelin tepe akroterleri ovoid,

⁶ Önen – Arslan 2010, 307-322.

⁷ Takmer – Arslan – Önen 2007, 175.

⁸ Takmer – Arslan – Önen 2007, 177.

köşe akroterleri yarım ovoid şeklindedir. Tepe akroterlerinde çizgisel olarak işlenmiş palmet motifleri bulunmaktadır. Köşe akroterleri işlenmemiştir. Alınlıklar üçgendir. Alınlıkların iç kısımlarında kabartma olarak yapılmış dört yapraklı çiçek rozet ve bu rozetlerin üst kısımlarında, uç kısımları yukarı bakar şekilde şimşek betimlenmiştir. Alınlıkların arasında kabartma olarak işlenmiş üç bir tarafa dağılmakta olan şimşek demeti bulunmaktadır. Şimşek demetinin uç kısımları çizgisel olarak detaylandırılmıştır. Stelin gövdesinde 5 satırdan oluşan Hellence yazıt bulunmaktadır. Yazıtın hemen alt kısmında kabartma olarak yapılmış ödül çelengi ve çelengin iç kısmında kazıma olarak yapılmış bir sepet bulunmaktadır. Ödül çelenginin üst kısmı düğümle bağlanmış ve bu düğümü oluşturan kurdelenin uç kısımlarında ikiye adet şimşek bulunmaktadır. Şimşeklerdeki detaylar işlenmemiştir.

Lyra'nın Mezar Stelleri Üzerinde Betimlenmesi

Toplam beş adet stelde lyra motifi betimlenmiştir (Stel no. 1, 2, 3, 4, 5). Bu stellerden bir tanesi Malatya, iki tanesi Komana, iki tanesi de Kayseri'ye aittir. Bu figür üç stelde tepe akroterinde betimlenmiş (Stel no. 1, 2, 3), iki tane stelde iki alınlık arasında işlenmiştir (Stel no. 4, 5). Lyra motiflerinden dördü çizgisel (Stel no. 1, 2, 3, 4), biri kabartma olarak betimlenmiştir (Stel no. 5). Tepe akroterlerinde betimlenen lyralar aynı biçimde yapılmış, uç kısımları dışa doğru kıvrılmıştır. Mevcut haliyle tam anlamıyla lyra görünümü verilmiştir. Stel no. 4 ve 5'teki lyra motifleri diğerlerine göre biraz farklılık göstermektedir. Bu iki stelde alınlıklar arasında lyra bezemesi bulunmaktadır. Stel no. 4'deki lyranın uç kısımları kıvrılarak sarmal oluşturmaktadır. Ayrıca lyranın ortasından yere dik bir şekilde çizgi geçmektedir. Bu lyra motifi alınlıklar arasında "su damlası" şeklinde bir kabartma üzerine yapılmıştır. Bu motifin hemen üst kısmında da kabartma şeklinde hilal motifi bulunmaktadır. Stel no. 5'de ise motif, diğer örneklerden farklı olarak ters ve kabartma şeklinde yapılmıştır. Bu stelde lyranın etrafında sarmal şeklinde bir çerçeve bulunmaktadır. Ayrıca lyranın iç kısmında bir de phallus motifi betimlenmiştir.

Stellerde bulunan lyra motifleri üç örnekte alınlıktaki tepe akroterlerinde betimlenmişken (Stel no. 1, 2, 3) iki örnekte alınlıklar arasında kullanılmıştır (Stel no. 4, 5). Alınlıklar arasında yapılan lyra motifleriyle birlikte başka tanrıların simgeleri olan hilal ve phallus motifleri de yapılmıştır. Lyra motifi bölgeye ait bazı sikkeler üzerinde de dağın (büyük bir olasılıkla Argaios) zirvesinde görülmektedir (figs. 7, 8, 9). Bazı araştırmacılar sikkeler ve steller üzerinde görülen lyra şeklindeki betimlemelerin volkanik kraterleri stilize ettiğini ileri sürmüştür⁹. Bazı araştırmacılar da lyra motifinin Argaios'ta yaşadığına inanılan tanrı Apollon'la özdeşleştirmektedir¹⁰. Biz bu görüşler içerisinde, tanrı Apollon'un betimlemesi varsayımını daha gerçekçi görüyoruz. Çünkü bilindiği üzere, bölgedeki en yüksek dağ olan Argaios (Erciyes Dağı), bölgede kutsal sayılmakta ve üzerinde çeşitli tanrıların yaşadığına ve bu tanrıların arasında Apollon'un da olduğuna inanılmaktadır. Örnek sikkelerde dağın zirvesinde betimlenen lyra motifi ile (figs. 7, 8, 9), stellerde Argaios'u betimlendiği düşünülen alınlıklardaki tepe akroterlerinde betimlenen lyra motifi bu

Fig. 6. Stel no. 6
(Kayseri Müzesi) (Kara
2015, 255).

⁹ Lir tasvirinin volkanın krateri şeklinde yorumlanması hakkında bk. Sydenham 1933, 19. Aynı tasvir bazı araştırmacılar tarafından tanrı Apollon'un bir simgesi olarak kabul edilmektedir, bk. Bittel 1952, 25. Ayrıca bk. Baydur 1994, 77, dn 32.

¹⁰ Lir motifinin anlamı üzerine yapılan farklı tartışmalar hakkında bk. Baydur 1994, 75.

düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Kappadokia Bölgesi'nde Apollon kültlerinin de belirli bir oranda revaçta olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Antik yazar Strabon Kappadokia'nın sınırları içerisinde yer alan Kataonia Bölgesi'ndeki Dastarkon yerleşimindeki Apollon Tapınağı'ndan söz eder ve buradaki Apollon tapınıminin bütün Kappadokia'ya yayıldığından bahsetmektedir¹¹. Belki de bunu doğrular nitelikte, Hierapolis kentinde tanrı Apollon tapınına ilişkin üç adet adak yazıtı bilinmektedir¹². Ayrıca yine Hierapolis'te Apollon Tapınağı'nın etrafında toplanan kimseler bir dernek kurmuşlar ve dönemin valisi Flavius Arrianus'u onurlandırmışlardır¹³. Hierapolis'in dışında Kappadokia Eyaleti'nin başkenti durumunda olan Kaisareia'da da Apollon kültünün izlerine yine rastlamak mümkündür¹⁴.

Fig. 7. İmparator Septimius Severus Dönemi'ne ait Kaisareia sikkesi (MS 197-198) (Sydenham 1933, no. 470).

Fig. 8. İmparator Septimius Severus Dönemi'ne ait Kaisareia sikkesi (MS 208-209) (Sydenham 1933, no. 497).

Hilal Motifinin Steller Üzerinde Yer Alması

Kappadokia Bölgesi'nde saptadığımız mezar stelleri içinde sadece bir örnekte hilal motifini görmektedir. Bu stel Kayseri'de bulunmaktadır. Çift alınlıklı stellere örnek olan stel no. 4'de iki alınlık arasında kabartma şeklinde uygulanmıştır. Hilal motifi bölge sikkeleri üzerinde de yaygın bir biçimde kullanılmıştır (figs. 7, 10, 11). Bilindiği üzere "hilal", Zeus¹⁵, Men ve Selene'nin atribüsü olarak kabul edilmektedir. Faustinospolis kentindeki bir sunak üzerindeki hilal motifinin Men ile ilişkilendirilmesi gibi¹⁶, muhtemelen buradaki hilal motifi Men kültü ile ilgilidir. Çünkü Orta Anadolu'da Men kültünün yaygın bir şekilde tapınım gördüğü bilinmektedir¹⁷. En çok Lydia, Phrygia ve Pisidia bölgelerinde kültlerine rastladığımız Men'in en ünlü kült merkezi Pontos Bölgesi'ndeki Kabeira yerleşimidir¹⁸. Bunun dışında Komana'da bulunan yuvarlak sunak yardımıyla kentte Men'in tapınım gördüğü de anlaşılmıştır¹⁹. Üzerinde hilal motifi bulunan stel Kayseri'dedir. Antikitede Kayseri, bölgenin önemli dini ve siyasi merkezlerinden biridir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Men kültünün bu kentte de rağbet görmüş olabileceği söylenebilir. Ayrıca ölümlerin ve mezar koruyucusu olarak Men'in ölü kültü ile oldukça yakın bir ilişkisi bulunmaktadır²⁰.

¹¹ Strab. XII. 2. 6; ayrıca bk. Baz 2007, 138.

¹² Baz 2007, 137-140, no. 87, 88, 89.

¹³ Baz 2007a, 123-127.

¹⁴ Baz 2007, 138.

¹⁵ Hilal tasvirinin, diğer astral sembollerle birlikte, Hellenistik Zeus kültünün işareti olduğu ifade edilmektedir, bk. Cook 1925, 980. Diğer örnekler için bk. Baydur 1994, 77-78.

¹⁶ Baz 2007, 150.

¹⁷ Lane 1971, 19-55.

¹⁸ Baz 2007, 150.

¹⁹ Lane 1971, 173; Harper 1972, 225, no. 3, 10 ve fig. 1-2; Baz 2007, 149-150, no. 98.

²⁰ Cumont 1942, 206; Lane 1964, 173, 48 dn. ; Lane 1990, 2165; Kilikia Bölgesi'nde Men kültü ve mezarlar üzerindeki tasvirleri konusunda bk. Durukan-Durugöl 2009, 199-214.

Bütün bu veriler ışığında bu stelde tasvir edilen hilal motifinin Men ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Fig. 9. İmparator Severus Alexander Dönemi'ne ait Kaisareia sikkesi (MS 222) (Sydenham 1933, no. 537).

Fig. 10. İmparator Marcus Aurelius Dönemi'ne ait sikke (MS 161-166) (Sydenham 1933, no. 328).

Phallus Motifinin Steller Üzerinde Yer Alması

Phallus motifi sadece tek bir stel üzerinde görülmektedir (Stel no. 5). Bu stel Kayseri'de bulunmaktadır. Bu örnekte, phallus, ters yapılmış lyranın ortasında betimlenmiştir. Hellen *pantheon*unda tanrı Hermes'in simgelerinden biridir. Bu simge Argaios'ta yaşadığına inanılan tanrılarla alakalı bir simge olmalıdır. Hermes kültünün Kappadokia'daki varlığına ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Ancak bir takım adak yazıtları vasıtasıyla kendisinin Kappadokia'daki izlerini sürebiliyoruz²¹: Hierapolis'te²², Tyana'da²³ ve Gülekboğazı'nda²⁴ kendisi için adaklarda bulunulmuştur.

Şimşek Demeti Motifinin Steller Üzerinde Yer Alması

Şimşek demeti motifi de sadece tek bir stel üzerinde görülmektedir (Stel no. 6). Söz konusu stel Kayseri'dedir ve çift alınlıklı stellere bir başka örnektir. Eserde alınlıklar arasında yıldırım demeti betimlenmiştir. Bilindiği gibi şimşek demeti, Hellen *pantheon*unda baş tanrı Zeus'un atribüleri arasındadır. Zeus Kültü, Kappadokia Bölgesi'nde değişik epitetlerle karşımıza çıkar. Bu epitetlerden en yaygın olanları Pers kökenli olanlardır. Bunun başlıca nedeni, MÖ 546 yılından itibaren bölgenin Pers hakimiyeti altına girmesidir. Pers inanç yapısı, bölgede kolaylıkla kabul edilmiş ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır²⁵. Zeus'a ait epitetlerin en yaygın olduğu kent ise bölgenin başkenti olan Kaisareia'dır. Aynı zamanda uzun bir süre bölgenin sosyal, ticari ve dini merkezi olmuştur. Kaisareia'dan sonra Zeus'a ait epitetlerin yaygın olduğu diğer bir kent Nyssa'dır. Nyssa'da Zeus'un Pers kökenli epitetleri kullanılmıştır²⁶. Zeus'un çeşitli sıfatlar altında kabul gördüğü diğer yerler; Mokissos ile Vanessa (Zeus Megistos), Arkhelais (Thymnasalı Zeus, Zeus Pharnaouas), Nahita (Zeus Horkios)²⁷, Hierapolis (Zeus Olybreus)²⁸. Bu örneklerde de görüldüğü üzere Zeus, bilinen çeşitlilikten sıyrılarak bölgeye has bir inanç dokusu haline gelmiştir.

Fig. 11. İmparator Septimius Severus Dönemi Kaisareia sikkesi (MS 197-198) (Wroth 1964, no. 260).

²¹ Bu izler için bk. Baz 2007, 146.

²² Baz 2007, 145 no. 95.

²³ Varinlioğlu 1988, 29.

²⁴ Varinlioğlu 1988, 59.

²⁵ Hakman 2015, 198.

²⁶ Hakman 2015, 199.

²⁷ Hakman 2015, 200.

²⁸ Baz 2007, 151 no. 99.

Sonuç

Yukarıda, üzerinde tanrı atribülerinin yer aldığı steller ile bu atribülerin neler olduğu belirtilmiştir. Genel anlamda, Hellen mitolojisinde, tanrı-tanrıçaların yüksek dağların zirvelerinde yaşadığına inanılmaktaydı. Argaios Dağı, bölgenin en yüksek dağıdır. Ayrıca volkanik olması ve çeşitli zamanlarda lav püskürtmesi de bölgede yaşayan insanların bu dağı kutsal saymalarını ve dağın zirvesinde tanrı-tanrıçaların yaşadığına inanmalarını sağlamıştır. Bölgeye ait sikkeler ve mezar stelleri üzerinde Argaios'un çeşitli tanrı-tanrıça atribüleri (Kappadokia Bölgesi'nde bulunan bazı steller üzerinde, özellikle çift alınlıklı stellerde alınlıklar arasında phallus, lyra, hilal, şimşek demeti gibi)²⁹ ile tanrı-tanrıçaların insan figürü şeklinde yapılması Argaios Dağı'nın kutsallığı ve üzerinde tanrı-tanrıçaların yaşadığı görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Bunun yanı sıra bölgede olasılıkla MÖ II. bin yıldan itibaren bazı köklü dinsel yerleşmeler mevcuttu. Bunlardan bir tanesi Anadolu'nun ünlü tapınak devletlerinden olan Kappadokia Komanası'dır (sonraki ismiyle Hierapolis). Strabon, Komana'yı bizzat ziyaret etmiştir. Verdiği bilgilere göre, Komana'da içinde kadın-erkek karışık olmak üzere, altı binden fazla tapınak kölesi vardı ve bir tapınak devleti olarak Komana büyük bereketli bir alana sahipti. Devletin idaresinden ve bereketli topraklardan baştaki tapınak rahibi sorumluydu³⁰. Tapınak devletinde kurulan yegane kült, savaş tanrıçası olan Ma'ya aitti³¹. Aynı tanrıça için Pontos Komanasında da bir tapınak devleti mevcut idi. Bunun dışında Ameria, Venasa, Kabeira gibi yerleşmeler bölgenin diğer tapınak devletleri idiler³².

Tarih boyunca kurulan krallıklar zamanla yıkılışlar da sahip oldukları kültürler, kurulan yeni krallıklara geçmiştir. Bilindiği gibi MÖ VI. yüzyıldan itibaren Anadolu Persler tarafından işgal edilmiş ve iki asırdan fazla bir süre egemenlikleri altında tutmuşlardır. Bu süre zarfında da kendi kültürlerini Anadolu'ya taşımışlar ve Anadolu'da bulunan diğer kültürler ile birlikte kendi kültürlerini de yaşatmışlardır. Ayrıca Artemis ve Zeus batıdan gelerek Argaios Dağı'nın zirvesine yerleştirilmiş, yerli halk tarafından da benimsenmiştir³³.

Pontos, Kappadokia ve Komagene bölgeleri uzun süre doğu kültürlerinden etkilenmiş ve bu bölgelerdeki krallar Persli olmakla övünmüşlerdir³⁴. Pers egemenliği boyunca bu bölgelerde Perslerin dini inançları taraftar bulmuştur. Perslerin en büyük tanrısı Mithra, Anadolu'da taraftar bulurken Pers Artemis'i Anahita ve ateş kültü de yaygınlaşmıştır. Adı geçen bu tanrılar özellikle Kappadokia Bölgesi'nde yaygındı³⁵. Ateş kültü, yanardağların olduğu bölgelerde yaygınlaşmış, ateş kültü ile ilgili tapınaklar bu dağların yakınlarına kurulmuştur³⁶.

Batı kültürünün Anadolu'da yaygınlaşarak doğu ile sentezlendiği ikinci büyük dalga, Hellenistik Dönem'de yaşanmıştır. Bu kültür, Kappadokia Bölgesi'nde, Ariaramnes (MÖ 280-230) zamanında yayılmaya başlamış, III. Ariarathes (MÖ 240-220) zamanında gelişmiş ve V. Ariarathes

²⁹ Kara 2015, 440-442.

³⁰ Strab. XII. 2. 3; Baz 2007, 30-31.

³¹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Baz 2009, 65-70. Ayrıca tanrıça Ma'nın kökeni hakkında bk. Mutlu 2016, 311-322.

³² Baz 2007, 15.

³³ Mitchell 1993, 120.

³⁴ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2007, 49 vdd.

³⁵ Bittel 1956, 35-42.

³⁶ Bittel 1956, 40.

zamanında yapılan eserlerde bu kültürün etkileri oldukça fazla görülmüştür³⁷. Zeus ve Artemis'ten sonra Athena ve Apollon da bölgede tapınım gören tanrılar olmuşlardır. Kappadokia Bölgesi'nde Hellen dinlerinin doğrudan benimsenmesi yerine Mithra etkinliğinde bir sentez oluşmuştur. Bununla birlikte, MÖ I. yüzyıldan itibaren sikke ve gemmalar üzerinde Erciyes Dağı ikonografik ve sembolik olarak betimlenmeye başlamıştır³⁸.

Erciyes Dağı, Hellen mitolojisinde "Argaios Oros" olarak isimlendirilmektedir. Mısırlıların, Apollon'u İsis'in oğlu saymaları ve ayrıca Horus'un da İsis'in oğlu olması Argaios Oros ile Apollon'un ilişkisi olabileceğini akla getirmektedir³⁹. Bununla birlikte, Apollon kültü, Kappadokia Bölgesi'ne çok erken girmiş ve ilk tapınağı V. Ariarathes zamanında yapılmıştır. Bu kült MS IV. yüzyıla kadar itibar görmüştür⁴⁰.

Bölgedeki mezar stelleriyle birlikte tespit edilmiş diğer mezar yapılarından anlaşılabileceği üzere Roma'nın bölgeyi kontrol altına almasıyla birlikte yerel özelliklerle Roma mimarisinin ve sanatının karşı konulmaz estetik ve teknik özellikleri birleşmiştir⁴¹. Aynı birleşim ve değişim ölü kültüründe ve dini geleneklerde de kendisini göstermiştir. Bu değişim ve birleşim, steller, kaya mezarları ve bölgeye ait sikkeler üzerinde yer alan ikonografik betimlemelerden anlaşılabileceği üzere Argaios kültü bünyesinde Zeus, Helios, Serapis, Men gibi doğu ve batı merkezli tanrılar betimlenmiştir. Bu birleşimler, kültürler arasındaki etkileşimin ve Kappadokia kültüründeki değişimin bir göstergesidir. Buna karşın yerel üslup da devam etmiştir. Yukarıda örnek olarak ele alınan steller MS II. yüzyıl ile MS III. yüzyıllara tarihlenmektedir.

Yukarıda zikredilen antikçağın kutsal varlıklarının dışında, bölgeye ait sikkeler üzerinde bulunan çeşitli betimlemeler ve atribüleri incelendiğinde Argaios Dağı kültü, Serapis, ateş kültü ve Tykhe gibi kült ve tanrıların da Kappadokia Bölgesi'nde tapınım gördüğü anlaşılmaktadır.

³⁷ Tekin 2008, 169.

³⁸ Durukan 2012, 234-235.

³⁹ Erhat 1972, 226.

⁴⁰ Tekin 2008, 170.

⁴¹ Durukan 2012, 235.

BİBLİYOGRAFYA

- Arslan 2007 M. Arslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul 2007.
- Atalay – Mortan 1997 İ. Atalay – K. Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İstanbul 1997.
- Baydur 1994 N. Baydur, *Anadolu'daki Kutsal Dağlar, Dağ-Tanrılar*. İstanbul 1994.
- Baz 2007 F. Baz, *Die Inschriften von Komana (Hierapolis) in Kappadokien*. İstanbul 2007.
- Baz 2007a F. Baz, "Ein neues Ehrenmonument für Flavius Arrianus". *ZPE* 163 (2007) 123-127.
- Baz 2009 F. Baz, "Überlegungen zu Münzen aus Hierapolis in Kappadokien und dem dortigen Ma-Kult". Ed. O. Tekin, *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World, Studies in memory of Clemens E. Bosch and S. Atan and in honour of N. Baydur* İstanbul (2009) 65-70.
- Bittel 1952 K. Bittel, *Ein persischer Feuertempel aus Kappadokien*. Baden 1952.
- Bittel 1956 K. Bittel, "Kappadokia'da Bulunan Bir Ateş Sunağı". *T.A.D.* VI-2. Ankara (1956) 35-42.
- Cook 1925 A. B. Cook, *Zeus, a Study in Ancient Religion I-III*. Cambridge 1925.
- Cumont 1942 F. Cumont, *Recherches sur le Symbolisme Funéraire des Romains*, Geuthner. Paris 1942.
- Durukan 2012 M. Durukan, *Kappadokia'da Argaios Dağı Çevresinde Hellenistik-Roma Dönemi Mezarları ve Ölü Kültü*. İstanbul 2012.
- Durukan – Durugöl 2009 M. Durukan – S. Durugöl, "A Men Relief from Tarsus". *Jdi* 123 (2009) 199-214.
- Hakman 2015 M. Hakman, *Kapadokya'da Zeus Kültü*. İstanbul 2015.
- Harper 1972 R. P. Harper, "Inscriptiones Comanis Cappadociae Iterum Suppleti". *AS* 22 (1972) 225-239.
- Hild – Restle 1981 F. Hild – M. Restle, *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos)*. Wien 1981.
- Kara 2015 M. U. Kara, *Kappadokia Bölgesi Mezar Stelleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul 2015.
- Kara 2016 M. U. Kara, "Kappadokia Stelleri Üzerindeki Argaios (Erciyes Dağı) Betimlemesi". *Cedrus* IV (2016) 303-314.
- Lane 1964 E. N. Lane, "A Re-Study of the God Men". *Berytus* 15 (1964) 1-58.
- Lane 1971 E. N. Lane, *Corpus Monumentorum Religionis dei Menis (CMRDM)*. Volume I, *The Monuments and Inscriptions*. Leiden 1971.
- Lane 1990 E. N. Lane, "Men: A Neglected Cult of Roman Asia Minor". *ANRW* II (1990) 2161-2174.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor*. Volume 2. London 1993.
- Mutlu 2016 S. Mutlu, "Tanrıça Ma (Mā) ve Kappadokia Komana'sı". *Phaselis* II (2016) 311-322.
- Önen – Arslan 2010 N. T. Önen – M. Arslan, "Kayseri Müzesi'nden Yeni Yazıtlar". *OLBA* XVIII (2010) 307-322.
- Sydenham 1933 E. A. Sydenham, *The Coinage of Caesarea in Cappadocia*. London 1933.
- Takmer – Arslan – Önen 2007 B. Takmer – M. Arslan – N. T. Önen, "New Inscriptions from Kayseri Museum I". *Gephyra* 3 (2007) 169-181.
- Tekin 2008 O. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul 2008.
- Varinlioğlu 1988 G. Varinlioğlu, "Une inscription de Mercure aux Portes Cilicie". *EA* 11 (1988) 59-64.